

Отримано: 02.11.2019 р.

Прорецензовано: 10.11.2019 р.

Прийнято до друку: 15.11.2019 р.

e-mail: melnyk.tnim@gmail.com

DOI: 10.25264/2409-6806-2019-29-88-96

Мельник О. Наукові контакти Миколи Ковальського з українськими діаспорними істориками у 1990-х – на початку 2000-х років. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2019. Вип. 29. С. 88–96.

УДК 930.1 (477): 929

Олександр Мельник

НАУКОВІ КОНТАКТИ МИКОЛИ КОВАЛЬСЬКОГО З УКРАЇНСЬКИМИ ДІАСПОРНИМИ ІСТОРИКАМИ У 1990-Х – НА ПОЧАТКУ 2000-Х РОКІВ

У статті робиться спроба проаналізувати взаємовідносини відомого вченого, професора Миколи Ковальського з істориками української діаспори у 1990-их – на початку 2000-их рр. На основі епістолярної спадщини та інших джерел висвітлено тематику його наукових діалогів з Любомиром Винарем, Омеляном Прицаком, Олександром Домбровським, Марком Антоновичем, Теодором Мацьківим.

Ключові слова: Микола Ковальський, діаспора, Острог, Українське історичне товариство, наукові видання.

Oleksandr Melnyk

MYKOLA KOVALSKYI'S SCHOLARLY CONTACTS WITH THE UKRAINIAN DIASPORA HISTORIANS IN THE 1990S – AT THE BEGINNING OF 2000S

In the article is based on the wide range of archive sources and literature, there has been an attempt to analyze relationships of the prominent scholar and Professor Mykola Kovalskyi with the Ukrainian diaspora historians in the 1990's – early 2000's. Along the lines of the epistolary heritage and other reports it has emphasized the subject matter of his scholarly dialogues with M. Antonovych, L. Wynar, O. Dombrovskyi, T. Matskiv, O. Pritsak.

The account of his contacts of M. Kovalskyi with O. Pritsak is remain poorly covered since no documentation about their meetings has been found yet. However, it is known, that the latter was familiar with the scholarly works of M. Kovalskyi and highly appraised the achievements of the school of source-study experts which he had founded.

The correspondence between M. Kovalskyi and M. Antonovych is analyzed in the article. Both researchers were interested in the scholarly heritage of the famous Ukrainian historian, source-study expert and archaeographer Volodymyr Antonovych. Established links and the exchange of information enabled "Lectures on source study" by V. Antonovych to be further published as a full-fledged book.

The initiation and further deployment of the Ostroh focus of the Ukrainian Historical Association (UHA), publications in "The Ukrainian Historian", sending scholarly literature to Ostroh to develop and enlarge the library of the Ostroh Academy were the result of established close contacts with L. Wynar. The publications and collections of papers prepared by Ostroh scholars were sent for UHA to Kent. M. Kovalskyi was included in the council of UHA. Within the framework of cooperation were held joint research activities, which were dedicated not only to prominent figures and the development of historical science in the diaspora, but also were related to the problems of studying Ostrohiana.

The development prospects of Ostroh center of UHA were mentioned in the correspondence between M. Kovalskyi and O. Dombrovskyi. The well-known diaspora historian highly appreciated the activity of the center of the Association in Ostroh; he also highly valued research papers of Professor M. Kovalskyi.

M. Kovalskyi had been exchanging scientific literature with T. Matskiv and also invited him to visit Ostroh. The author has concluded that since 1990s Mykola Kovalskyi had been in contact with Ukrainian historians from abroad. These contacts allowed to resolve series of research and organizational issues.

Key words: Mykola Kovalskyi, diaspora, Ostroh, Ukrainian Historical Association, scholarly publications.

З початку 1990-х рр., коли відбувався процес відновлення державності України, спостерігалася активізація та розширення зв'язків з представниками української діаспори. Одним із тих, хто радо вітав подібні зміни, був доктор історичних наук, професор Дніпропетровського державного університету, а пізніше – відродженої Острозької академії, Заслужений працівник науки і техніки України Микола Ковальський. Встановленню контактів останнього з діаспорними науковцями сприяло те, що за кордоном (у м. Денвері, США) проживала його тітка, Марія Ковальська-Биковська [10], а в Альбертському університеті працював колишній аспірант, нині професор Сергій Плохій [41].

На сьогоднішній день немає публікації, у якій би повною мірою висвітлювалася ця тема. Частково вона відображена у наукових статтях Алли та Віктора Атаманенків [2; 6], Анастасії Хеленюк [45], Наталії Конопки [36], де проаналізовано взаємовідносини М. Ковальського з Любомиром Винарем, результатом яких стало заснування Острозького осередку Українського історичного товариства (УІТ). Джерельну основу становлять епістолярії з домашнього архіву родини Ковальських [12-26], а також публікації листування з Л. Винарем [27] і Ю. Мициком [38; 43].

Подальшого дослідження потребують моменти співпраці, які поєднували вченого як з керівником УІТ, так і з іншими знаними у діаспорі істориками, зокрема, Омеляном Пріцаком, Марком Антоновичем, Олександром Домбровським, Теодором Мацьківим, що і стало головним завданням автора цієї розвідки.

Найперші свідчення про наукові контакти Миколи Ковальського з істориками української діаспори на Заході відносяться до 1990 р. Саме тоді могла відбутися безпосередня зустріч вченого з колишнім директором Українського наукового інституту Гарвардського університету, професором Омеляном Пріцаком (хоча документальних підтверджень цьому поки не маємо), який у 1990–1996 рр. працював в Україні, був директором Інституту сходознавства ім. А. Кримського. У квітні 1990 р. в інтерв'ю одній дніпропетровській газеті О. Пріцак вказував, що був обізнаним з дослідженнями школи М. Ковальського: «Створена професором ДДУ М.П. Ковальським школа вчених істориків спеціалізується з джерелознавства історії України XVII–XVIII століть... Публікації цієї школи були добре відомі нам в Америці ще тоді, коли історична наука на Україні переживала свої не найкращі часи» [46, с. 2].

Опосередковано про зацікавлення О. Пріцака розробками Миколи Павловича, а також про ймовірні контакти між ними, можуть свідчити документи фонду № 10 Наукового архіву та бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА), де містяться матеріали, зібрані науковцем для своєї наукової роботи і подарованій йому іншими вченими. Серед усього іншого, у ньому зберігаються машинопис підготовленого останнім тексту «Замітки про портрет гетьмана Івана Мазепи» і ксерокопія його рецензії за 1990 р. (у «Вопросах истории») на працю П.К. Грімстед про архіви та збірки рукописів України та Молдови [44].

З першої половини 1990-х рр. почалися листовні контакти Миколи Ковальського з істориком і публіцистом, організатором наукового життя у США та Канаді, президентом Української вільної академії наук (УВАН) Марком Антоновичем. Як свідчать епістолярії з домашнього архіву Миколи Павловича, безпосередні відносини між ними могли бути започатковані у серпні – вересні 1990 р., коли у Києві відбувався 1-й Конгрес Міжнародної асоціації українців. В одному з перших листів за жовтень 1992 р. очільник УВАН пригадував доповідь М. Ковальського на конференції, після якої «набрав... великої пошани» до його праці [15, арк. 1]. Хоча ні точної дати, ні місця, де відбувався конгрес М. Антонович не вказує, можна вважати, що це був саме перший подібний форум, тому що на час написання листа другий тільки планувався до проведення.

Цей лист дає початок епістолярним контактам між двома ученими. Вони базувалися, насамперед, на обоїльному зацікавленні спадщиною відомого українського історика, джерелознавця та археографа Володимира Антоновича, оскільки Марко Дмитрович був онуком останнього, а Микола Павлович мав особливий інтерес до джерелознавства й археографії України.

В уже згаданому листі за жовтень 1992 р. повідомляється про отримання в Монреалі «три пробних листки» видання курсу лекцій Володимира Антоновича з джерелознавства, опрацьованих останнім [15, арк. 1]. Очевидно, це були перші зразки перекладу археографічної пам'ятки на українську мову, що разом зі студентами запланував зробити професор М. Ковальський. Вони були досить високо оцінені діаспорним істориком, який зазначав у листі: «З того, що Ви мені пишите я бачу, що Вами задумане видання буде науковим-доведеним, так або інакше, до наших днів і цим воно ... корисно відрізнятиметься від масових передруків давніх праць і авторів...» [15, арк. 1].

Зважаючи на те, що робота лише розпочиналася і потребувала розширення бібліографічної бази, між двома науковцями розпочався обмін інформацією щодо творчої спадщини Володимира Антоновича. Микола Павлович цікавився чи були випадки використання згаданого курсу лекцій за кордоном, а також можливістю зберігання оригіналу в діаспорних архівах. На це Марко Дмитрович подавав цікаву інформацію, що праця може зберігатися у таких містах як Варшава, Вільнюс або в одному з чеських архівів [15, арк. 1]. Неодноразово з Монреалю до Острога надсилалися наукові статті, енциклопедичні гасла про Володимира Боніфатійовича, переліки його бібліографії, зокрема «Причинок до бібліографії В. Антоновича» Д. Штогрини та М. Антоновича [16, арк. 1].

Найбільше епістоляріїв від останнього М. Ковальський отримав у березні-травні 1993 р. під час наукового відрядження у Польщі, де він працював в архівах Кракова та Варшави. За цей час Марко Дмитрович надіслав два листа та листівку з інформацією про Володимира Антоновича, отримуючи у відповідь вирізки з окремих видань [16; 18; 20]. Окрім цього, він радив встановити наукові контакти з польськими науковцями й українськими істориками, наприклад, з доктором історичних наук, заступником голови Наукового товариства імені Т. Шевченка у Польщі Степаном Заброварним, який міг допомогти у пошуку джерел про Дмитра Яворницького в архіві Варшавського університету [16, арк. 1].

Інколи листи містять обмін думками про тогочасний стан української історичної науки, зокрема джерелознавства. Так, на думку М. Антоновича ця дисципліна є важливою ділянкою, але належно не оціненою через брак професійних істориків та джерелознавців [15, арк. 1]. Як відомо, подібних думок дотримувався і Микола Павлович, відстоюючи особливий статус джерелознавства серед історичних наук [28, с. 261; 29, с. 24–25]. Варто зазначити, що перший також високо оцінював здобутки школи М. Ковальського в напрямі дослідження джерел, зокрема хроніки А. Гваньїні, фонду Нової Січі, Руської метрики. А згадуючи про його хороші відносини з колишніми учнями, писав: «Так би мало бути скрізь, але боюся, що коли Ви не виняток, то один з нечисленних винятків» [17, арк. 1].

У цей час налагоджено відносини з Українським історичним товариством і безпосередньо з його головою Любомиром Винарем. Наприкінці 1995 р., внаслідок кількарічних листовних контактів М. Ковальського з останнім, засновано Острозький осередок УІТ, започатковано співпрацю в різних напрямках наукового життя.

Зв'язок між двома вченими був встановлений через згадану вище Марію Ковальську-Биковську, чоловіком якої був відомий книгознавець, член УІТ Лев Биковський. Як пригадував Л. Винар, ім'я М. Ковальського йому було відоме ще з 1970-х рр., вже пізніше розпочали спілкуватися телефоном, а згодом – листовно [8, с. 553], обговорюючи можливість співпраці в друкованому виданні товариства – «Українському історикові». У грудні 1992 р. з такою пропозицією голова УІТ звертався до Миколи Павловича через згаданого відомого вченого Марка Антоновича [19, арк. 2]. 1993 р. з Кенту надійшло запрошення до участі у науковій конференції з нагоди 30-ліття журналу, яка мала відбутися у Києві. Наступного року острозького історика включили до редакційної колегії, чому він був надзвичайно радий: «Від моєї хресної мами і одночасно тітоньки Марії Кікець-Ковальської-Биковської з Денверу довідався, що маю відношення до редакційного колеґіума «Українського Історика», що мені просто не віриться, то була б дуже велика честь і аванс та довіра» [27, с. 554].

Зі змістом видання дослідник уперше познайомився під час третього наукового стажування у Кракові весною 1993 р. [2, с. 41]. А наприкінці серпня він брав участь у 2-у Конгресі Міжнародної асоціації українців, що відбувалася у Львові, де познайомився з братом редактора «Українського історика» Богданом Винарем. Через нього передав для друку в журналі статтю про «...нові документи стосовно професора І. Огієнка, як він оформлявся на професорську посаду до Варшавського університету і одержав підтримку Миколи Миколайовича Ковальського..., брата рідного мого батька» [27, с. 555]. На сторінках журналу вона з'явилася 1995 р. під назвою «Персональна справа Івана Огієнка в Архіві Нових Актів у Варшаві» [34]. Як свідчать пізніші епістолярії, детальніше ознайомлення з поміщеними там публікаціями тільки підсилили враження, висловлене ним у листі до Л. Винара від 3 січня 1996 р.: «Журнал «Український історик», членом редколеґії якого я маю за велику честь тепер бути..., має велику наукову і евристичну вартість, особливо в моєму рідному місті Острозі» [27, с. 557]. Відтак, спілкування двох учених, розпочате довкола цього відомого діаспорного українознавчого видання, дало можливість перейти до співпраці в науково-організаційній та науково-видавничій площинах [45, с. 46].

Варто зауважити, що при цьому спілкування відбувалося в атмосфері взаєморозуміння і відчуття необхідності спільної праці заради відродження потенціалу української історичної науки. Президент

УІТ, зазначаючи, що «Український історик», мабуть, єдиний український історичний журнал, в якому редакційна колегія складається з науковців із країн заходу й України, підкреслював: «Я завжди уважав, що українська історична наука неподільна без огляду на розпорошення істориків по різних науках» [13, арк. 1 зв.]. У листах до М. Ковальського він висловлював сподівання, що спільні зусилля спричиняться до відродження української національної історіографії. Для цього передбачалося провести загальну дискусію про тогочасний стан української історіографії в Україні і в західній діаспорі, висновки з якої дали б можливість визначити пріоритети подальшого розвитку, зокрема накреслити відповідну видавничу програму [27, с. 568–569].

Одним із плідних результатів наукового діалогу було заснування Острозького осередку УІТ, з позицією чого восени 1995 р. Л. Винар звернувся до М. Ковальського телефоном. Уже 25 листопада відбулися збори ініціативної групи, яка складалася з дев'яти осіб. Крім самого вченого – це: ректор острозького вишу, професор І. Пасічник, голова товариства «Спадщина» П. Андрухов, доценти П. Кулаковський, В. Атаманенко, А. Криловець, викладач А. Атаманенко (усі з Острога), провідний науковий співробітник обласного музею Г. Бухало (з Рівного), академік Нью-Йоркської академії наук Б. Кругряк (з Житомира) [33, с. 205–206]. Характерно, що разом з цим заснували представництво головного друкованого органу товариства [42, с. 356], яке Микола Павлович називав «кореспондентським пунктом «Українського Історика» [27, с. 557].

На першому засіданні обрали керівний склад осередку: головою став М. Ковальський, заступником – П. Кулаковський, секретарем – А. Атаманенко. Слід зазначити, що голова також входив до комісії, що першою серед осередків товариства в Україні виробила власний статут. Метою діяльності установи проголошувалося «... об'єднання дослідників історії, культури, етнології Волині, а також активних прихильників-українознавців вивчення історії України в цілому й свого краю зокрема» [33, с. 206–207].

У 1995 р., за узгодженням з керівництвом УІТ, були визначені основні кроки для налагодження діяльності інституції, адже вимагали розв'язання багато організаційних питань: надання йому відповідного юридичного статусу, залучення провідних і початкуючих науковців з усієї історичної Волині, організація представництва «Українського історика», встановлення зв'язків з існуючими осередками. Ця стадія базувалася на безперечному науковому авторитеті Миколи Ковальського, якому, за спогадами професора А. Атаманенко, вдалося вирішити практично всі зазначені питання [4, с. 109].

Широкі наукові контакти історика сприяли зацікавленню діяльністю цієї філії УІТ дослідників з різних українських теренів [2, с. 41–42], оскільки він об'єднав науковців не лише з Острога і Рівненщини, а й з інших міст України. У 2000 р. науковими співробітниками, дійсними членами, членами-любителями його були історики з Шепетівки, Житомира, Луцька, Кам'янець-Подільського, Кременця, Хмельницького, Дніпропетровська [33, с. 208–209]. Президент УІТ пропонував зареєструвати осередок при Острозькій академії, справедливо вважаючи, що в майбутньому це буде потужний вищий навчальний і науковий заклад, на який Товариство зможе опертися, як на основу свого розвитку в Україні. Це підтверджується його словами, висловленими в листі до М. Ковальського від 12 березня 1996 р.: «Я вірю, що в короткому часі Острозька Академія стане центральним науковим осередком в Україні і УІТ, в міру спроможності, допоможе Академії в її науково-академічній праці. Може, згодом деякі члени УІТ із Заходу зможуть на короткий час включитися в навчальну програму Колегіуму» [27, с. 570].

Цікаво, що з самого початку діяльності філії, засновники розглядали її в загальноволинському контексті, що поширюватиме свою діяльність на терени усієї Волині. З епістоляріїв видно, що обговорювалися можливості перетворення останньої на структуроутворюючу одиницю, яка б мала змогу засновувати «клітини» або «підклітини» осередку УІТ в Рівному, Луцьку, Житомирі, Кременці [27, с. 568, 570]. Навіть у статуті він визначався «науковою установою, головними завданнями якої є розбудова української історичної науки, об'єднання дослідників історії і культури України, особливо історичної Великої Волині... Тереном діяльності Острозького Осередку УІТ є Рівненська, Волинська, Житомирська, північна частина Тернопільської (Крем'янецьчина) і Хмельницької (Шепетівка, Ізяслав, Старокостянтинів, Білогір'я, Базалія) областей...» [33, с. 207].

У подальшому передбачалося налагодження співпраці як із республіканськими, так і з закордонними вищими навчальними закладами, науково-дослідними установами, громадськими організаціями і товариствами, які займалися вивченням проблем, дотичних до тих, які досліджували члени осередку [14, арк. 1; 33, с. 207].

Загалом процес формування установи завершився навесні 1996 р. «З цього часу, – зазначав доцент В. Атаманенко, – М. П. Ковальський тісно співпрацював з журналом «Український історик», реалізовував наукові та видавничі проекти Українського Історичного Товариства та його Острозького осередку і вже наступні етапи розвитку останнього більшою мірою були пов'язані з науковими, аніж організаційними проектами» [7, с. 114].

Під час листування з Л. Винарем розглядалися можливості публікації статей на шпальтах головного друкованого органу УІТ, плани спільної видавничої діяльності: підготовка Словника українських істориків (що не було реалізовано), перевидання окремих праць діаспорних учених (наприклад, «Спогадів» Лева Биковського), започаткування серії «Історичних джерел», публікація збірки джерелознавчих досліджень М. Ковальського [27, с. 559, 562, 565, 573, 575, 576], підготовка другого видання енциклопедії «Острозька Академія XVI–XVII ст.» [11, с. 359–560].

Неодноразово таким чином обговорювалися можливості оприлюднення лекційного курсу В. Антоновича з джерелознавства, над яким М. Ковальський уже не один рік працював зі своїми учнями [27, с. 558, 565]. Уже в перших листах до Л. Винара острозький історик повідомляв, що здав до видавництва в Дніпропетровську перекладений на українську мову і готовий до друку текст: «...підготував до видання окремою книжкою у власному перекладі з російської на українську мову і з численними коментарями (понад 400) лекційний курс професора Володимира Антоновича про джерела з історії України... Курс читався у 1879/1881 роках студентам історико-філологічного факультету університету Св. Володимира. Студенти видали ксилографічним способом цей курс без апарату посилань. Я все це перевірів, розшифрував скоропис і розкрив джерельну та археографічну базу тогочасну і наступну стосовно цих джерел 14–18 ст., які згадував В. Антонович. Написав велику вступну статтю про цей курс – перший лекційний курс з українського джерелознавства в контексті джерелознавчої, археографічної і дидактичної праці В. Антоновича» [27, с. 555, 558]. На цьому робота завершена не була, адже в травні 1997 р. Микола Павлович писав про опрацювання (вичитування і переклад українською мовою) тексту новішого варіанту лекцій, датованого 1886 р. [27, с. 560].

Разом з тим, розглядалася можливість спільного друку цієї праці за фінансової підтримки з діаспори. Восени 1996 р. Л. Винар представив проект видання на нараді УВАН в Нью-Йорку, яка затвердила дотацію, що мала покрити всі витрати [12, арк. 1]. Врешті, 2003 р. з передмовою останнього й під редагуванням М. Ковальського курс лекцій В. Антоновича побачив світ [1]. З інших видавничих проектів спільно з УІТ у вузі друкувалися збірники статей, окремі томи «Наукових записок» Острозької академії [40]. Також завдяки порозумінню з ректором університету І. Пасічником і проректором М. Ковальським, уперше в історії товариства український виш взяв на себе витрати на виготовлення макету та набору спільних видань [9, с. 15–16].

З середини 1990-х років почався регулярний обмін науковою продукцією. Так, Л. Винар неодноразово надсилав до Острога праці, які призначалися для бібліотек академії й осередку. Серед них номери «Українського історика» різних років, свою працю «Михайло Грушевський: історик і будівничий нації», видання Олександра Оглоблина, Лева Биковського «У службах українській книжці» [27, с. 570, 572, 573, 575]. Він мав намір долучитися до поповнення бібліотеки університету, з чим звертався до професорів І. Пасічника й М. Ковальського: «Ми хочемо також розбудувати Вашу бібліотеку і радо з Вами і Паном Ректором підпишу звернення до громадянства і установ українських в Америці, Канаді, Європі» [27, с. 570]. Підкреслюючи важливість цього акту, останній зазначав: «Наші науковці і спудеї... завдяки Вашому дару зможуть вивчати справжню, а не препаровану історію України саме за публікаціями «Українського Історика» [...] Підтримка молодішої генерації українців справді святе і священне діло, бо саме тепер в Острозі формуватиметься нова національна інтелектуальна еліта» [27, с. 557].

У свою чергу, товариство в США отримувало збірники, підготовлені та видані науковцями академії. У 1996 р. розглядалася можливість переслати матеріали перших шести конференцій «Острог на порозі 900-річчя». Через два роки Л. Винару передали перший том «Наукових записок Острозької академії», який він високо оцінив, як «цінний здобуток української науки в міжнародному вимірі» [27, с. 559, 560, 567, 575].

Співпраця істориків із США й Острога велася також у напрямі організації наукових форумів. Варто згадати, що керівник осередку долучався до організації подібних заходів в Острозі, будучи головою оргкомітету конференцій «Острог на порозі 900-річчя» [30, с. 2]. Відтепер проведення такого роду заходів координувалося разом із діаспорними установами, а сам учений був включений до

складу Управи УІТ [35, с. 35]. За перші роки діяльності осередок організував два наукових форуми: 1996 р. до 130-річчя народження М. Грушевського проведено конференцію «Велика Волинь у науковій спадщині й громадській діяльності М. Грушевського» [33, с. 205–209], а через три роки – конференцію, присвячену 100-річчю з дня народження О. Оглоблина і 35-річчю УІТ [31, с. 307–308]. Обидва рази Микола Павлович входив до Міжнародного комітету з організації проведення конференцій [37, с. 348; 39, с. 359, 361], на яких в Острозі було також наукове представництво не лише з України, а й з-поза кордону. Наприклад, у роботі останньої взяли участь голова УІТ Л. Винар, декан історичного факультету Чернівецького держуніверситету, професор Ю. Макар, науковці з Рівного та інших міст [31, с. 307; 32, с. 3].

У листах вирішувалися питання про заплановані наукові конференції, присвячені історії та культурі, науці й видатним діячам Острога. Так, 31 травня – 2 червня 1996 р. завдяки співпраці Наукового краєзнавчого товариства «Спадщина», міської Ради народних депутатів та осередку УІТ відбулася наукова конференція «Острог на порозі 900-річчя», збірник доповідей якої побачив світ за фінансового сприяння УІТ [36, с. 482]. Накреслити плани подальшої співпраці та з'ясувати низку проблем дала можливість зустріч двох учених у серпні 1999 р., коли Л. Винар відвідав навчальний заклад. Саме тоді йому було надане почесне звання академіка Острозького Академічного Братства [3, с. 110–111].

Деякі організаційні моменти щодо функціонування та перспективні плани розвитку філії товариства у 1997–2000 рр. Микола Павлович листовно обговорював з відомим дослідником давньої історії України, дійсним членом НТШ, УВАН у США, науковим секретарем УІТ Олександром Домбровським. Він з пошаною відгукувався про дослідницький доробок М. Ковальського, вважаючи його «spiritus movens» (натхненником, рушієм) наукового життя на теренах Волині [24, арк. 1], а тому радів, що з'явилася можливість спільно розвивати українську історіографію [21, арк. 1] і обставав за посилення наукового діалогу: «... без огляду на різні обставини науково-духов[н]ий контакт між нами поглиблюється, а епістолярні зустрічі підсилюють його» [23, арк. 1].

Зауважимо, що цей знаний діаспорний історик високо оцінював діяльність осередку УІТ в Острозі, на його думку, він був дуже добре організований і міг стати прикладом для інших філіалів товариства в Україні [21, арк. 1; 22, арк. 1]. О. Домбровський редакційно допомагав у вирішенні певних питань щодо статуту організації [22, арк. 1], навіть пропонував реорганізувати останню у незалежне товариство (зі збереженням усталених зв'язків з УІТ), яке співпрацювало би з різними науковими інституціями та університетами [21, арк. 1]. У листах обговорювалася можливість формування тут центру історіографічно-бібліографічних [23, арк. 1] або біобібліографічних досліджень в рамках історії УІТ, заснування «клітини» у Луцьку [22, арк. 1].

У 1999–2000 рр. відбувалися епізодичні наукові контакти М. Ковальського з професором Гейдельберзького університету, дійсним членом УІТ Теодором Мацьківим. Зацікавлення доробком Т. Мацьківа у Миколи Павловича помітні з середини 1990-х рр. Так, під час організації Міжнародної наукової конференції до 130-річчя від дня народження Михайла Грушевського «Велика Волинь у науковій спадщині й громадській діяльності М. Грушевського», яка проходила у вересні 1996 р., він писав професору Ю. Мицику, що запросив вузьке коло істориків-професіоналів, поважаних і в Україні, і за кордоном. Але особливо хотів би запросити професора Теодора Мацьківа, проте не має його адреси [38, с. 10; 43, с. 26].

Аналіз епістолярної спадщини свідчить, що листовні контакти між ученими зародилися влітку 1999 р. Однак, уже з першого листа українського діаспорного історика за серпень 1999 р. зрозуміло, що вони мали можливість спілкуватися раніше, оскільки Т. Мацьків зазначав, що добре пам'ятав М. Ковальського з часу перебування у Дніпропетровську [25, арк. 1]. Очевидно, їхня зустріч могла відбутися у 1992 р., коли він, удруге відвідуючи Україну, зустрічався зі студентами і викладачами університетів Києва, Дніпропетровська та Полтави, де читав лекції про Івана Мазепу [5, с. 233]. Після цього відносини між ученими припинилися через відсутність поштової адреси. А відновилися в липні 1999 р., коли Микола Павлович написав проф. Т. Мацькову листа з запрошенням прибути до Острога [25, арк. 1].

У цей час між ученими були випадки обміну науковою літературою. Зокрема, М. Ковальський надсилав останньому свою працю «Етюди з історії Острога», яку професор Гейдельберзького університету оцінював як цінну книжку [26, арк. 1].

Відтак, починаючи з 1990-х рр. були започатковані тісні наукові контакти Миколи Ковальського з істориками української діаспори. У співпраці з ними вирішувалися питання дослідницького й організаційного характеру, результатом яких стало заснування та розгортання діяльності Острозького осередку УІТ, видання «Лекцій з джерелознавства» Володимира Антоновича, публікації істориків з України в діаспорних виданнях, зокрема в «Українському історикові», проведення спільних наукових форумів і т. д.

Список використаних джерел і літератури:

1. Антонович В. Лекції з джерелознавства / ред. М. Ковальський. Острог; Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, Національний університет «Острозька академія», 2003. 382 с.
2. Атаманенко А. Листування Миколи Ковальського як джерело до вивчення історії Українського Історичного Товариства. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Острог: НаУОА, 2004. Вип. 4: На пошану проф. Миколи Павловича Ковальського. С. 40–46.
3. Атаманенко А. Острозький осередок Українського історичного товариства. *На службі Кліо: Збірник наукових праць на пошану Любомира Романа Винара з нагоди 50-ліття його наукової діяльності* / гол. ред.: М. Брайчевський, О. Домбровський, І. Гирич. Київ; Нью-Йорк; Торонто; Париж; Львів, 2000. С. 107–111.
4. Атаманенко А. Пам'яті вчителя – видатного українського історика Миколи Павловича Ковальського. *Микола Павлович Ковальський: Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum...* / ред. Г.К. Швидько. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2007. С. 106–111.
5. Атаманенко А., Мицик Ю. Теодор Мацьків. *УІЖ*. 2012. № 3. С. 232–234.
6. Атаманенко А., Атаманенко В. Українське Історичне Товариство та М. П. Ковальський. *Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя* / гол. ред.: Л. Винар, І. Пасічник. Острог; Нью-Йорк, 1999. С. 45–49.
7. Атаманенко В. Острозький період в науковій діяльності М.П. Ковальського. *Микола Павлович Ковальський: Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum...* / ред. Г.К. Швидько. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2007. С. 112–118.
8. Винар Л. Наше листування (З приводу 70-ліття основника УІТ в Острозі). *Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя* / гол. ред.: Л. Винар, І. Пасічник. Острог; Нью-Йорк, 1999. С. 553–554.
9. Винар Л. Українське історичне товариство з перспективи 35 років (1965–2000). *Міжнародний Науковий Конгрес «Українська історична наука на порозі XXI століття»*. Чернівці, 16-18 травня 2000 р. *Доповіді та повідомлення* / відп. ред.: Л. Винар, Ю. Макар. Чернівці: Рута, 2001. Т. 1. С. 8–34.
10. Винар Л. У пам'ять Марії Ковальської-Биковської (1910–1996). *Український історик*. 1997. № 1-4. С. 330–334.
11. Вихованець Т. Збори Острозького осередку Українського історичного товариства. *Український історик*. 1999. № 2-4. С. 359–360.
12. ДФАРК (Домашній (фамільний) архів родини Ковальських). Лист проф. Л. Винара до проф. М. Ковальського від 6 листопада 1996 р. 1 арк.
13. ДФАРК. Лист проф. Л. Винара до проф. М. Ковальського від 4 січня 1998 р. 1 арк.
14. ДФАРК. Лист проф. Л. Винара до проф. М. Ковальського від 5 січня 1998 р. 1 арк.
15. ДФАРК. Лист професора М.Д. Антоновича до професора М.П. Ковальського від 7 жовтня 1992 р. 1 арк.
16. ДФАРК. Лист професора М.Д. Антоновича до професора М.П. Ковальського від 23 березня 1993 р. 1 арк.
17. ДФАРК. Лист професора М.Д. Антоновича до професора М.П. Ковальського від 9 лютого 1993 р. 1 арк.
18. ДФАРК. Лист професора М.Д. Антоновича до професора М.П. Ковальського від 22 квітня 1993 р. 1 арк.
19. ДФАРК. Листівка професора М.Д. Антоновича до професора М.П. Ковальського, отримана 4 грудня 1992 р. 2 арк.
20. ДФАРК. Листівка професора М.Д. Антоновича до професора М.П. Ковальського від 12 травня 1993 р. 1 арк.
21. ДФАРК. Лист професора О. Домбровського до професора М.П. Ковальського від 2 серпня 1997 р. 1 арк.
22. ДФАРК. Лист професора О. Домбровського до професора М.П. Ковальського від 20 жовтня 1997 р. 1 арк.
23. ДФАРК. Лист професора О. Домбровського до професора М.П. Ковальського від 9 грудня 1997 р. 1 арк.
24. ДФАРК. Листівка професора О. Домбровського до професора М.П. Ковальського, отримана 30 грудня 2000 р. 1 арк.
25. ДФАРК. Лист професора Т.І. Мацьківа до професора М.П. Ковальського від 16 серпня 1999 р. 1 арк.
26. ДФАРК. Лист професора Т.І. Мацьківа до професора М.П. Ковальського від 22 грудня 1999 р. 1 арк.
27. Епістолярні джерела до історії утворення осередку УІТ в Острозі / упоряд. А. та В. Атаманенки. *Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя*. Острог; Нью-Йорк, 1999. С. 554–577.
28. Ковальський М. Актуальні проблеми джерелознавства історії України XVI–XVII ст. *Український археографічний щорічник: Нова серія*. Київ, 1992. С. 261–273.
29. Ковальський М. Історик і історіографія. *Дніпропетровський історико-археографічний збірник* / ред. кол.: С. Абросимова, О. Журба та ін. Дніпропетровськ: Промінь, 1997. Вип. 1: На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. С. 13–27.
30. Ковальський М. Краєзнавці знову зібралися в Острозі. *Сім днів*. 1997. 7 червня. С. 2.

31. Ковальський М., Атаманенко А. Наукова конференція з нагоди 100-річчя від дня народження видатного українського історика О. Оглоблина та 35-річчя Українського Історичного Товариства в Острозі. *Український історик*. 2000. № 1-3. С. 307–308.
32. Ковальський М. Наукова конференція Українського історичного товариства про Олександра Оглоблина. *Життя і слово*. 2000. 31 травня. С. 3.
33. Ковальський М. Осередок Українського Історичного Товариства в Острозі. *Український історик*. 1997. № 1-4. С. 205–210.
34. Ковальський М. Персональна справа Івана Огієнка в Архіві Нових Актів у Варшаві. *Український історик*. 1995. № 1-4. С. 259–267.
35. Ковальський М. Українське Історичне Товариство – важливий чинник сучасної української історіографії. *Наукові записки Університету «Острозька академія»* / ред. кол.: І. Д. Пасічник (відп. ред.). 1997. Т. 1. С. 32–35.
36. Конопка Н. Микола Павлович Ковальський – керівник Осередку УІТ в Острозі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: «Історичні науки». Острог: НаУОА, 2010. Вип. 15. С. 477–488.
37. Л. В. Комітет для вшанування 100-ліття народження проф. О. Оглоблина. *Український історик*. 1998. № 1-4. С. 347–348.
38. Мицик Ю. Ще з листів М. П. Ковальського. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». 2011. Вип. 17. С. 4–19.
39. Міжнародний академічний комітет для вшанування 130-ліття з дня народження Михайла Грушевського (1866–1996). *Український історик*. 1995. № 1-4. С. 359–363.
40. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Острог: НаУОА, 2004. Вип. 4: На пошану проф. Миколи Павловича Ковальського. 534 с.
41. Плохій С. Життєва місія Миколи Ковальського. *Дзеркало тижня*. 2006. № 43. С. 6.
42. Р. Д. Осередок УІТ ім. М. Грушевського в Острозі. *Український історик*. 1995. № 1-4. С. 356–357.
43. Тарасенко І. Чотири листи М. П. Ковальського. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки» / ред. кол.: І. Д. Пасічник, В. В. Трофимович, А. І. Смирнов та ін. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. Вип. 25. С. 22–28.
44. Фонд № 10 [Наукової бібліотеки та наукового архіву Національного університету «Києво-Могилянська академія»]. Омелян Йосипович Прицак (07.04.1919 – 29.05.2006). Видатний вчений, філолог, сходознавець, історик. Опис № 2 документів постійного зберігання за 1832 – 2004 роки. 2012. URL: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1724/Pritsak_Fond%2010_Opys%202.pdf?sequence=6&isAllowed=y (дата звернення: 10.10.2016).
45. Хеленюк А. Микола Павлович Ковальський та Любомир Винар (до питання взаємовідносин двох вчених). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Острог: НаУОА, 2008. Вип. 12. С. 44–61.
46. Чабан М. Побачення з історією. *Зоря (Дніпропетровськ)*. 1990. 7 квітня. С. 2.

References

1. Antonovych V. Lektzii z dzhereloznavstva / red. M. Kovalskyi. Ostroh; Niu-York: Ukrainska Vilna Akademiia Nauk u SShA, Natsionalnyi universytet «Ostrozka akademiia», 2003. 382 s.
2. Atamanenko A. Lystuvannia Mykoly Kovalskoho yak dzherelo do vyvchennia istorii Ukrainkoho Istorychnoho Tovarystva. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Istorychni nauky*. Ostroh: NaUOA, 2004. Vyp. 4: Na poshanu prof. Mykoly Pavlovycha Kovalskoho. S. 40–46.
3. Atamanenko A. Ostrozkyi oseredok Ukrainkoho Istorychnoho tovarystva. *Na sluzhbi Kliio: Zbirnyk naukovykh prats na poshanu Liubomyra Romana Wynara z nahody 50-littia yoho naukovoi diialnosti* / hol. red.: M. Braichevskiy, O. Dombrovskiy, I. Hyrych. Kyiv; Niu-York; Toronto; Paryzh; Lviv, 2000. S. 107–111.
4. Atamanenko A. Pamiati vchytelia – vydatnoho ukrainkoho Istoryka Mykoly Pavlovycha Kovalskoho. *Mykola Pavlovych Kovalskyi: Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum... / za red. H. K. Shvydko*. Dnipropetrovsk: Lira LTD, 2007. S. 106–111.
5. Atamanenko A., Mytsyk Yu. Teodor Matskiv. *UIZh*. 2012. № 3. S. 232–234.
6. Atamanenko A., Atamanenko V. Ukrainke Istorychne Tovarystvo ta M. P. Kovalskyi. *Osiahnennia istorii. Zbirnyk naukovykh prats na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho z nahody 70-richchia* / hol. red.: L. Wynar, I. Pasichnyk. Ostroh; Niu-York, 1999. S. 45–49.
7. Atamanenko V. Ostrozkyi period v naukovii diialnosti M.P. Kovalskoho. *Mykola Pavlovych Kovalskyi: Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum... / za red. H. K. Shvydko*. Dnipropetrovsk: Lira LTD, 2007. S. 112–118.
8. Wynar L. Nashe lystuvannia (Z pryvodu 70-littia osnovnyka UIT v Ostrozi). *Osiahnennia istorii. Zbirnyk naukovykh prats na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho z nahody 70-richchia* / hol. red.: L. Wynar, I. Pasichnyk. Ostroh; Niu-York, 1999. S. 553–554.
9. Wynar L. Ukrainke Istorychne tovarystvo z perspektyvy 35 rokiv (1965–2000). *Mizhnarodnyi Naukovyi Konhres «Ukrainska Istorychna nauka na porozii XXI stolittia»*. Chernivtsi, 16-18 travnia 2000 r. *Dopovidi ta povidomlennia / vidp. red.: L. Wynar, Yu. Makar*. Chernivtsi: Ruta, 2001. T. 1. S. 8–34.
10. Wynar L. U pamiat Marii Kovalskoi-Bykovskoi (1910–1996). *Ukrainskyi Istoryk*. 1997. № 1-4. S. 330–334.
11. Vykhovanets T. Zbory Ostrozkoho oseredku Ukrainkoho Istorychnoho tovarystva. *Ukrainskyi Istoryk*. 1999. № 2-4. S. 359–360.
12. DFARK (Domashnii (familnyi) arkhiv rodyny Kovalskykh). Lyst prof. L. Wynara do prof. M. Kovalskoho vid 6 lystopada 1996 r. 1 ark.
13. DFARK. Lyst prof. L. Wynara do prof. M. Kovalskoho vid 4 sichnia 1998 r. 1 ark.

14. DFARK. Lyst prof. L. Wynara do prof. M. Kovalskoho vid 5 sichnia 1998 r. 1 ark.
15. DFARK. Lyst profesora M.D. Antonovycha do profesora M.P. Kovalskoho vid 7 zhovtnia 1992 r. 1 ark.
16. DFARK. Lyst profesora M.D. Antonovycha do profesora M.P. Kovalskoho vid 23 bereznia 1993 r. 1 ark.
17. DFARK. Lyst profesora M.D. Antonovycha do profesora M.P. Kovalskoho vid 9 liutoho 1993 r., 1 ark.
18. DFARK. Lyst profesora M.D. Antonovycha do profesora M.P. Kovalskoho vid 22 kvitnia 1993 r. 1 ark.
19. DFARK. Lystivka profesora M.D. Antonovycha do profesora M.P. Kovalskoho, otrymana 4 hrudnia 1992 r. 2 ark.
20. DFARK. Lystivka profesora M.D. Antonovycha do profesora M.P. Kovalskoho vid 12 travnia 1993 r. 1 ark.
21. DFARK. Lyst profesora O. Dombrovskoho do profesora M. P. Kovalskoho vid 2 serpnia 1997 r. 1 ark.
22. DFARK. Lyst profesora O. Dombrovskoho do profesora M.P. Kovalskoho vid 20 zhovtnia 1997 r. 1 ark.
23. DFARK. Lyst profesora O. Dombrovskoho do profesora M.P. Kovalskoho vid 9 hrudnia 1997 r. 1 ark.
24. DFARK. Lystivka profesora O. Dombrovskoho do profesora M.P. Kovalskoho, otrymana 30 hrudnia 2000 r. 1 ark.
25. DFARK. Lyst profesora T.I. Matskiva do profesora M. P. Kovalskoho vid 16 serpnia 1999 r. 1 ark.
26. DFARK. Lyst profesora T.I. Matskiva do profesora M. P. Kovalskoho vid 22 hrudnia 1999 r. 1 ark.
27. Epistoliarni dzherela do istorii utvorennia oseredku UIT v Ostrozi / uporiad. A. ta V. Atamanenky. *Osiahnennia istorii. Zbirnyk naukovykh prats na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho z nahody 70-richchia*. Ostroh; Niu-York, 1999. S. 554–577.
28. Kovalskiy M. Aktualni problemy dzhereloznavstva istorii Ukrainy XVI–XVII st. *Ukrainskyi arkhografichnykh shchorichnyk: Nova seriia*. Kyiv, 1992. S. 261–273.
29. Kovalskiy M. Istoryk i istoriografii. *Dnipropetrovskiy istoryko-arkheografichnyi zbirnyk / red. kol.: S. Abrosymova, O. Zhurba ta in. Dnipropetrovsk: Promin, 1997. Vyp. 1: Na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho*. S. 13–27.
30. Kovalskiy M. Kraieznavtsi zнову zibralsia v Ostrozi. *Sim dniv*. 1997. 7 chervnia. S. 2.
31. Kovalskiy M., Atamanenko A. Naukova konferentsiia z nahody 100-richchia vid dnia narodzhennia vydatnoho ukrainskoho istorika O. Ohloblyna ta 35-richchia Ukrainskoho Istorychnoho Tovarystva v Ostrozi. *Ukrainskyi istoryk*. 2000. № 1-3. S. 307–308.
32. Kovalskiy M. Naukova konferentsiia Ukrainskoho istorychnoho tovarystva pro Oleksandra Ohloblyna. *Zhyttia i slovo*. 2000. 31 travnia. S. 3.
33. Kovalskiy M. Oseredok Ukrainskoho Istorychnoho Tovarystva v Ostrozi. *Ukrainskyi istoryk*. 1997. № 1-4. S. 205–210.
34. Kovalskiy M. Personalna sprava Ivana Ohienka v Arkhivi Novykh Aktiv u Varshavi. *Ukrainskyi istoryk*. 1995. № 1-4. S. 259–267.
35. Kovalskiy M. Ukrainske Istorychne Tovarystvo – vazhlyvyi chynnyk suchasnoi ukrainskoi istoriografii. *Naukovi zapysky Universytetu «Ostrozka akademiia» / red. kol.: I. D. Pasichnyk (vidp. red.)*. 1997. T. 1. S. 32–35.
36. Konopka N. Mykola Pavlovych Kovalskiy – kerivnyk Oseredku UIT v Ostrozi. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Istorychni nauky*. Ostroh: NaUOA, 2010. Vyp. 15. S. 477–488.
37. L. W. Komitet dlia vshanuvannia 100-littia narodzhennia prof. O. Ohloblyna. *Ukrainskyi istoryk*. 1998. № 1-4. S. 347–348.
38. Mytsky Yu. Shche z lystiv M. P. Kovalskoho. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Istorychni nauky*. 2011. Vyp. 17. S. 4–19.
39. Mizhnarodnyi akademichnyi komitet dlia vshanuvannia 130-littia z dnia narodzhennia Mykhaila Hrushevskoho (1866–1996). *Ukrainskyi istoryk*. 1995. № 1-4. S. 359–363.
40. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Istorychni nauky*. Ostroh: NaUOA, 2004. Vyp. 4: Na poshanu prof. Mykoly Pavlovycha Kovalskoho. 534 s.
41. Plokhii S. Zhyttieva misiia Mykoly Kovalskoho. *Dzerkalo tyzhnia*. 2006. № 43. S. 6.
42. R. D. Oseredok UIT im. M. Hrushevskoho v Ostrozi. *Ukrainskyi istoryk*. 1995. № 1-4. S. 356–357.
43. Tarasenko I. Chotyry lysty M. P. Kovalskoho. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Istorychni nauky» / red. kol.: I.D. Pasichnyk, V.V. Trofymovych, A.I. Smyrnov ta in. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 2016. Vyp. 25. S. 22–28.*
44. Fond № 10 [Naukovoї biblioteki ta naukovoho arkhivu Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia»]. Omelian Yosypovych Pritsak (07.04.1919 – 29.05.2006). *Vydatnyi vchenyi, filoloh, skhodoznavets, istoryk. Opys № 2 dokumentiv postiinoho zberihannia za 1832–2004 roky*. 2012. URL: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1724/Pritsak_Fond%2010_Opys%202.pdf?sequence=6&isAllowed=y (data zvernennia: 10.10.2016).
45. Kheleniuk A. Mykola Pavlovych Kovalskiy ta Liubomyr Wynar (do pytannia vzaiemovidnosyn dvokh vchenykh). *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Istorychni nauky*. Ostroh: NaUOA, 2008. Vyp. 12. S. 44–61.
46. Chaban M. Pobachennia z istorieiu. *Zoria (Dnipropetrovsk)*. 1990. 7 kvitnia. S. 2.